

ostatní profesionály publikace přináší řadu inspirací a příklady dopadů do praxe. Do kontextu čtenáře sice uvede právě úvodní kapitola, ovšem kniha postrádá závěr – shrnutí, které by uzavřelo celé téma a propojilo závěry jednotlivých kapitol. Po dočtení posledních řádků poslední kapitoly tak ve vzduchu zůstává otázník – otevřený prostor.

Závěry výzkumných zjištění jsou však natolik zajímavé, že nutí k přemýšlení – i když šestkrát. Kniha se tedy může stát dobrým odrazovým můstkem pro všechny odborníky v oblasti medicínského prostředí, když jim nabízí podněty pro další uvažování o dominantních diskurzích a možnostech je ovlivnit a dosáhnout změn.

Melanie Zajacová

Miroslav Hroch: Hledání souvislostí.

Eseje z komparativních dějin Evropy

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2016, 340 s.

Ne každý historik zůstává plodný i v osmé dekádě svého života. Jedním z potěšujících příkladů je Miroslav Hroch, známý v evropské i české historiografii jako klasik výzkumu národních hnutí. V českém prostředí získal uznání také jako autor mnoha prací z evropského novověku, učebnic, popularizačních knih, i monografií o evropském feudalismu nebo revolucích. Předkládaná kniha má podnázev *Eseje z komparativních dějin Evropy*. Dlužno říci, že autor během předchozích desetiletí tento žánr příliš neužíval. Esej je v kontinentálně evropském významu literárním útvarem, který se pokouší klást nové, překvapivé otázky, nebojí se na ně formulovat originální odpovědi, nemá ambice přinášet nová fakta, ale znovu promýšlet obecně známá. Zkrátka je myšlenkovým pokusem, kde platí odvaha sdělit něco nového více než odborná zdrženlivost. Při veškerém obdivu k autorově erudici a šířce zájmu, nejde o eseje v tom-

to slova smyslu. Kdo si chce přečíst eseje o historii, ať sáhne k pracím např. Jana Patočky, Jana Tesaře nebo Dušana Třeštíka. Hroch zůstává věrný didaktickému výkladu. Ačkoli klade zajímavé otázky, čtenář nachází spíše syntetizující text nabízející různorodost a obezřetnost odpovědí než lehkost esejistického pera.

Knihu tvoří deset kapitol, jejichž názvy jsou nejčastěji otázkami. Předmětem autorova zájmu je Evropa 16.–19. století (u Hrocha to ani jinak není možné) s menšími přesahy do středověku a 20. století. Základní myšlenkou knihy je komparativní přístup. V první kapitole diskutuje jeho výhody a nevýhody, zejména komparace přes národní hranice. Čtenář pochopí, že komparativní přístup je hezká ale velmi obtížná hračka, k níž je potřeba dokonale zvládnout cizí jazyky, nebát se cestovat, stále se mít na pozoru, zda nepíšete příliš z perspektivy jednoho či druhého. Hroch se zde dotýká i otázky dnes populárního výzkumu transferu, tedy sledování, jak se určitý významný lidský výtvar šíří z jedné země do druhé.

Druhá kapitola se týká specifík dějin Evropy a jejích regionů, Východu, Západu, Jihu, středu Evropy. Ačkoli se autor prakticky nezabývá mimoevropskými regiony, je zřejmé, že patří v psaní o globálních dějinách do tábora evropských expecionalistů, v protikladu k řadě mladších historiků, kteří v posledních desítkách let snášejí argumenty na podporu tvrzení, že Evropa nic zvláštního nikdy nebyla a globálního vedení se v 19. století ujala víceméně náhodou a jen na krátkou dobu. V této kapitole pokládám za velmi zdařilou systematizaci historických specifík střední Evropy, zatímco rozdělení Evropy na subregiony můžeme nalézt i v řadě jiných prací.

Třetí kapitolou se autor pustil do složitějšího tématu, které rozvíjel spíše v počátcích svého badatelského působení, a sice nerovnoměrného vývoje evropských regionů, tedy proč jsou některé části Evropy zaostalé a jiné rozvinuté. Tímto tématem dostávají-

cím se dnes v postkomunistické Evropě znovu do módy, se autor ocitá v oblasti hospodářských a sociálních dějin. Ačkoli odmítá jako většina dnešních historiků používat pojmy vyspělost či zaostalost, pojem *nerovnoměrný vývoj* pokládá za zcela obhajitelný a důležitý, byť často obtížně verifikovatelný. I zde nalézá prostor pro uplatnění metody komparace a volí k demonstraci těchto nerovnoměrností dva *Paradebeispiele*, Anglii a Polsko–Litvu. Na otázku, zda platí jednou bohatý navždy bohatý, odpovídá, že někdy ano a někdy ne. Máme v evropských dějinách příklady přetrvávání rozvinutosti a zaostalosti, stejně jako vzestupné i sestupné mobility. Kupříkladu Balkán, rozvinutý v době římské říše, od stěhování národů hluboce zaostává, naopak až do novověku zaostalá Skandinávie se během 19. a 20. století stala nejbohatším evropským regionem. O příčinách nerovnoměrného vývoje ale autor hovoří jako o nehlubším tajemství evropských dějin.

Vidím zejména jeden faktor nerovnoměrnosti, který je velmi diskutován v posledních letech, ale Hroch jej opomíjí. Jde o environmentální podmínky, např. bohatost zdrojů v kombinaci s technologiemi, změny klimatu, případně ekologickou degradaci způsobenou člověkem. Diskuse o environmentální historii dnes vytlačují jak weberovské úvahy o náboženských etikách, tak marxistické úvahy o výrobních způsobech. Mimochodem je velkou chybou bestsellerů environmentální historie např. od Jareda Diamonda, že sahají po velkých kategoriích Evropy, Asie a Ameriky a jsou méně ochotny se podívat na subregiony v rámci jednoho kontinentu. Podobně debaty posledních desetiletí o tzv. *Great Divergence* mezi Evropou a východní Asií podceňují vnitřní rozdíly kontinentů. V tomto smyslu Hrochova výzva k jakémusi *European turn* (včetně evropského východu) vyznívá sympaticky.

Další kapitola pojednává o vztahu národních a evropských dějin. Jejím jádrem jsou úvahy o vytváření národních dějin

v 19. století a o možnostech psaní syntéz evropských dějin, přičemž autor ukazuje obtíže, jakým bychom čelili při takovém projektu. Hroch odmítá názory tzv. konstruktivistů, tedy, že národ je celkem vymyšleným obrozenci, a vyjadřuje odpor k národním sebemrškačství. Píše zde o „nezodpovědném skeptickém intelektuáliství“ a „protinárodním sebemrškačském konjunkturalismu médií“ (s. 115). Mám pocit, že v tomto se doba poněkud změnila a v roce 2018 jsem příliš flagelanství nezaznamenal. Zdá se mi, že doby havlovského „nevětrného pelechu“, diskusí o Podivenovi, výzev k usmíření se sudetskými Němci apod. jsou už pryč. Myslím, že není pravda, že „národní nihilismus je vskutku českou zvláštností“ (s. 131). K podpoře tohoto tvrzení měl autor uvést nějakou komparativní studii evropských mediálních krajín, existuje-li taková.

Poměrně partikulárním tématem se zabývá kapitola nazvaná „Proč někde zvítězila reformace a jinde nikoli?“. Snad šlo tuto otázku formulovat i odvážněji, například: Proč reformace zcela neporazila v 16. století katolicismus? Nebo naopak proč katolicismus zcela neporazil reformaci? Mohli bychom si také klást otázku, proč intenzita náboženského konfliktu mezi protestanty a katolíky v Evropě během 18. a 19. století tak rychle vymizela, proč se rozdělení Evropy na katolickou a protestantskou neukázalo být v moderní době nijak hluboké ve srovnání s dělením na Evropu pravoslavnou a západní? Nezodpovězena zůstává otázka, zda vítězství jedné či druhé strany mělo rozhodující dopad na společenský a ekonomický vývoj země. Zdá se, že v tomto weberovská teze neplatí a že vítězství katolicismu neznamenalo nutně ekonomické zaostávání. Příběh vzestupu reformace 16. století je pro laika zajímavý zejména tím, že se poněkud podobá příběhu prosazování se demokracie proti absolutismu, případně vzestupu socialismu/komunismu. K podobným divokým komparacím napříč staletími, se kterými se setkáváme

např. v americké literatuře, je ale autor pochopitelně skeptický.

Podobně partikulární je kapitola o krizi 17. století. Čtenář by čekal, že se bude týkat třicetileté války. Autor ale i zde nezapře středoevropanství a zájem o malé národy. Předmětem kapitoly proto není tento zásadní konflikt, ale vlna povstání proti panovníkům, zejména povstání stavovská z let 1640–1660, s nimiž srovnává povstání české z let 1618–1620. I zde by snad neškodilo pár odstavců o Evropě v globálním kontextu. Vždyť 17. století bylo i stoletím krize v jiných částech světa, v Osmanské, Mughalské a Mingovské říši. Snad by mělo smysl i několik odkazů k dnes diskutovaným změnám klimatu a jejich vlivu na krizi 17. století.

Za nejlepší kapitolu celé knihy považují část věnovanou revolucím. Autor zde vytváří typologii revolucí pomocí několika jednoduchých otázek, z nichž každá vytváří jakési kontinuum, na něž umísťuje jednotlivé evropské revoluce: Proti komu revoluce bojuje, jaké jsou cíle revolucí, jestli byla úspěšná či neúspěšná, jestli ji doprovázely sociální proměny, jestli byla násilná a jakou roli hrála ve formování národa. Tak vzniká model, který dokáže pozoruhodným způsobem systematizovat velké evropské revoluce od středověku až do současnosti. Zajímavá je i typologie ohlasů Velké francouzské revoluce, této matky všech revolucí. Tuto kapitolu bych obzvlášť doporučil k četbě studentům jako perfektní příklad systematického myšlení.

Osmá kapitola se týká Hrochova nejvlastnějšího tématu, evropských národních hnutí v novověku. Autor zde velmi uceleně, didakticky a ve výborné zkratce podává to, co obšírně rozpracoval ve svých dřívějších knihách. Tato kapitola představuje jakýsi úvod do nejznámějších Hrochových prací a je opět velmi vhodná k vysokoškolské výuce studentů. Naproti tomu je kapitola devátá poněkud partikulární a věnuje se v komparativní perspektivě mobilitě vzdělanců v evropských národech, tedy

zda se tyto skupiny v 18. a 19. století spíše reprodukovaly, či zda do nich vstupovali příslušníci nižších vrstev. Tato kapitola je spíše přívěskem kapitoly o národním hnutí, neboť se dotýká otázky, ve kterých zemích byla tato hnutí vedena plebejci a ve kterých horními vrstvami.

Závěrečná kapitola se zabývá historickými alternativami. Hroch se samozřejmě nepokouší psát tzv. kontrafaktuální dějiny, ale zaměřuje se na otázku, jaký význam mělo v minulosti tázání se, co by kdyby. V době vlády Habsburků se naši předci tázali, co kdybychom vyhráli na Bílé hoře, od Mnichova až dodnes se lidé tázali, co kdybychom se bránili, nebo po roce 1990 zaznívala otázka, co kdyby Masaryk Rakousko nerozbil, případně, co kdyby tu byl v únoru 1948 nějaký statečný vůdce, který by se postavil na odpor Gottwaldovi a spol. Je zřejmé, že úvahy, co by kdyby, úzce souvisí s problematikou kolektivní paměti, jejíž výzkum je na rozdíl od kontrafaktuálních vyprávění v historiografii legitimní. I zde Hroch postupuje komparativně, když se například zajímavě táže, zda byly pobělohorské represe nutné, a na příkladu ostatních neúspěšných stavovských povstání z této doby a nakládání s poraženými ze strany panovnické moci ukazuje, že tyto represe byly v evropském kontextu zcela výjimečné.

Knih celkově vyznívá jako sympatická výzva k obratu k makrodějínám, které to mají v době grantů podporujících základní výzkum těžké. Je zřejmé, že je autor ve výborné intelektuální kondici a neztratil nic ze své schopnosti přehledně a analyticky sdělit látku. I zde ukázal, že jeho nejsilnější stránkou je schopnost komparace, typologizace a zájem o menší periferní historické regiony napříč Evropou, od Katalánska po Finsko. Ať už jsme vůči těmto přístupům skeptičtí, nebo ne, je nutné ocenit snahu systematizovat a konceptualizovat dějiny. Čtenář autorovi odpustí jeho rozhořčení nad sebemršačskými intelektuály a médii, úpadkem historického vědomí

v počítačovém věku, stejně jako neochotu vidět Evropu v globálních souvislostech. Dříve narozené generace bývají pochopitelně konzervativnější, ale zejména v odsudcích úpadku vzdělanosti a sebemrkačských médií bych byl opatrnější, diskutoval bych nějaké studie zabývající se tímto problémem a nevycházel bych pouze z vlastního dojmu. Informační technologie přece jenom nevedou pouze k tzv. digitální demenci, ale umožňují rozšiřovat vědění. To, že v českých médiích zazní občas názor nějakého pomateného flagelanta, bych nepovažoval za nějakou tragédii, neboť hlasy racionálních historiků jsou slyšet bezpochyby také.

Stanislav Holubec

Kamil Činátl, Jan Mervart, Jaroslav Najbert (eds.): *Podoby česko-slovenské normalizace. Dějiny v diskusi*

Praha, Ústav pro studium totalitních režimů a Nakladatelství Lidové noviny 2018, 348 s.

Ústav pro studium totalitních režimů ve spolupráci s Nakladatelstvím Lidové noviny vydal v tomto roce publikaci *Podoby česko-slovenské normalizace. Dějiny v diskusi*. Pro NLN se jedná o druhé dílo edice Po válce, pro ÚSTR se jedná o další z prací realizovaných oddělením vzdělávání. Byť by se dílo řadilo raději mezi díla historická, představuje spíše zajímavou sondu do české společenskovední debaty. Trefně vystihuje možnosti a meze multiperspektivity, respektive možnosti a meze místní interdisciplinární praxe. Vedle reflexe minulosti, respektive podoby diskuse o ní, podněcuje především úvahy o smyslu, možnostech a podobě mezioborového dialogu či o možnostech (praxe) vědy jako takové. Kniha jako záznam živého procesu diskuse dává nahlédnout principy konstituce a udržování nosných společenskovedních kategorií, stejně jako formy jejich šíření z akademické

do celospolečenské oblasti. Je však otázkou, zda a nakolik si takové cíle autoři publikace vůbec kladli.

Strukturu knihy tvoří tři tematické oddíly doplněné překlady textů významných společenskovedních autorů (Gil Eyal, Alexej Jurčák, Jörn Rüsen, Katherine Verdery) zabývajících se tématem normalizace. Každý oddíl obsahuje záznam odborné akademické diskuse na vytyčené téma a autorskou studii jednoho ze tří editorů (Kamil Činátl, Jan Mervart, Jaroslav Najbert). Spojujícím tématem je normalizace jako pojem, který má být diskutován.

První oddíl mapuje diskusi o normalizaci pohledem historiografie. Diskuse, která se odehrála na půdě katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, ukazuje, jak k tématu normalizace přistupují studenti a akademici historických oborů. Zasaduje normalizaci do historických souvislostí, respektive klade otázku po časovém vymezení normalizace, její periodizaci, úloze v širším pojetí dějin. Problematizuje také česká specifika normalizace a možnost jejího místního vymezení. Doplněková studie Jana Mervarta pak diskusi doplňuje o koncentrovanější a strukturovanější historiografické zpracování tématu v českém prostředí. Mervart mapuje proměnu diskuse o československé normalizaci od roku 1989 po současnost a zásadní předěl pak vidí v proměně českého diskursu od monolitního pojetí normalizace jako jednoho období totality k diferencovanějšímu a perspektivovanějšímu historickému pojetí. Ukazuje také přechod od pojetí normalizace jako zvenčí vnucené praxe k uznání jejich vnitrostátních a každodenních aspektů.

Druhý oddíl normalizaci rámuje do širšího prostředí společenských věd. Diskuse zaznamenává způsob, jak k tématu normalizace přistupují rozličné vědecké obory. Jedná se například o literární historii, kulturní studia, sociologii, dějiny umění, teorii médií a další společenské vědy. Zástupci různých vědních oborů prezen-